

belangrijke tegenstandster beschouwd. De terugkeer van de nationalisten in het parlement maakte een monsterverbond mogelijk, dat in staat was verschillende ministers op hun beleid aan te vallen. Toen de doorgaans aan het regime loyale Nationale Centrum Groep de regering vervolgens eveneens bekritiseerde vanwege het bezuinigingsbeleid, besloot emir Djabir al-Ahmad Aal-Sabaah het parlement in juli 1986 te ontbinden.

De Iraakse invasie en de daaropvolgende bevrijding van Koeweit in 1991 hebben geleid tot een nieuwe situatie. De islamitische oppositie, met de nationalisten verenigd in het Nationaal Constitutioneel Front, verzette zich hevig tegen de pogingen van de Aal-Sabaah om alles bij het oude te laten. Men eiste niets meer of minder dan naleving van de grondwet van 1962, die voorziet in een parlementaire democratie. De afkondiging van de noodtoestand door emir Djabir belooft echter weinig goeds. Het lijkt erop dat het regime het tempo van 'democratisering' wil aanpassen aan dat van de overige Golfstaten. In dat geval is het mogelijk dat de islamitische beweging weer ondergronds zal moeten opereren. De alliantie met de seculiere oppositie en mogelijk delen van het voormalige verzet tegen de Iraki's biedt echter voorlopig een stevige positie.

JAN ABBINK

Islam en politiek in de Hoorn van Afrika

Als men afgaat op de publieke berichtgeving, mag de islam in de Hoorn van Afrika (Ethiopië, Djibouti, Somalië) zich verheugen in harmonie en afwezigheid van politiek-religieus radicalisme. In de media verneemt men zelden of nooit iets over religieuze conflicten onder de grote islamitische bevolkingen in dit gebied. Is het imago van rust en gebrek aan publieke conflicten schijn en worden spanningen weggemoffeld – zoals men vooral in Ethiopië goed kan (zie de zich vrijwel in stilte afspelende grootste oorlog van Afrika, in Eritrea)? Het kan enige bevrediging schenken te constateren dat de schijn nu eens niet helemaal bedriegt: er is een relatieve staat van interreligieuze vrede in dit gebied. Voor Somalië en Djibouti zal dit gemakkelijker te begrijpen zijn, omdat hier bijna de gehele bevolking al sinds vele eeuwen islamitisch is en bovendien tot één richting behoort, de soennitische. Maar ook in Ethiopië, waar moslims circa 45 procent van de bevolking uitmaken, is er sprake van een relatief probleemloze verhouding, en dan met name na de revolutie van 1974, toen de islam erkend werd als de tweede grote godsdienst. Ethiopië werd toen niet langer uitsluitend als 'christelijke natie' gedefinieerd (zoals onder de 'Salomonische' monarchie van Haile Selassie I). Islamitische feestdagen worden nu officieel erkend en gevierd. Toch is er sprake van een zekere spanning tussen beide geloofsgemeenschappen in het nog socialistisch georiënteerde Ethiopië. In de tweede week van februari 1991 hielden moslims een vrij unieke demonstratie ter ondersteuning van de politiek van Saddam Hoessein van Irak ten aanzien van Koeweit. Hoewel de manifestatie niet verboden was, was het bekend dat Ethiopië's in mei 1991 verdreven marxistische president Mengistu Haile Mariam zich fel tegen Saddam Hoesseins ambities en retoriek had uitgesproken en de betoging met lede ogen aanzag. Het is bij die ene demonstratie gebleven, maar deze heeft wel duidelijk gemaakt dat buitenlandse politieke gebeurtenissen door moslims in Ethiopië aangegrepen kunnen worden om zich duidelijker te manifesteren.

Toch lijkt politieke organisatie op basis van religieuze identiteit noch in Ethiopië noch in Somalië een kans te maken. Deels is dit te verklaren uit het starre politieke systeem en de strenge staatscontrole op het openbare leven in deze traditioneel zeer autocratische landen, deels uit de etnische en etno-regionale verdeeldheid van de heterogene bevolking van de Hoorn.

Over de beleving, de interne organisatie en de politieke ambities van de islam in de Hoorn van Afrika, met name in Ethiopië, is feitelijk weinig bekend, vanwege

AFRIKA-STUDIECENTRUM

Overdr. 1347

2747 44171

21-4-2005

het geïsoleerde karakter van het gebied. Al spoedig na Mohammeds roeping in de zevende eeuw na Christus speelde het gebied – zo dicht bij Arabië gelegen – een belangrijke rol in de geschiedenis van de islam. Met name in de kuststrook van wat nu Somalië en Eritrea is, arriveerden al spoedig Arabische migranten, vaak vluchtelingen voor de eerste vervolgingen onder moslims in en rond Mekka. In het christelijke Aksoem-rijk in Ethiopië werden zij gastvrij opgevangen. De overtocht van deze groepen moslims werd zelfs de eerste *hidjra* (emigratie) genoemd; sommige van de migranten bekeerden zich tot het Ethiopische christendom. Op grond van deze gastvrijheid werd Ethiopië later ook niet veroverd door de Arabische legers, hoewel er wel af en toe gewapende strijd werd geleverd tussen Arabisch-islamitische expedities en Ethiopische troepen.

Na de zevende eeuw waren het vooral Arabische (later ook Perzische en Jemenitische) handelaren en ambachtslieden die de islam aan de Oostafrikaanse kust brachten en in de kuststadjes Zeila, Mogadishu, Baraawe, Merca hun religieuze centra stichtten. De nomadische Somali's in het binnenland werden van hieruit zeer geleidelijk geïslamiseerd, een proces dat vooral na de elfde eeuw op gang kwam. Arabische geografen omschreven de Somali's destijds als *Barabira* (Berkers). In het Ethiopische gebied werden nomadische kustvolken als de Afar en de Beja geïslamiseerd vanuit de Dahlak-archipel, waar ook belangrijke groepen Arabische moslims zich vestigden.

SOMALIË

Hoewel tegenwoordig vele Somali-clans nog menen een verwantschapsband met de Arabische immigranten – en zelfs met de clan van Mohammed – te hebben, is de islam in Somalië in demografisch of cultureel opzicht maar weinig gearabiseerd. De religie heeft zich aangepast aan de Somalische veehouderscultuur, waarin de eigen culturele identiteit altijd een belangrijke betekenis had. Die identiteit is onder andere gebaseerd op de clanstructuur, waarbinnen ieder zijn plaats weet, verder op lokale religieuze gebruiken, gewoonterecht en op heiligenverering. Het kenmerkende aspect van de Somalische islam is zijn verwevenheid met de lokale heiligenverering. Overal in het land vindt men de witte graftombes van heiligen, die het middelpunt vormen van pelgrimages. Deze (reizende) heiligen fungeerden in het verleden vaak als bemiddelaars tussen in onmin levende clans en families in hun conflicten over weide- en waterrechten. Zij werden vanwege hun *baraka* (zegenrijke invloed) gerespecteerd.

De heiligen introduceerden ook de religieuze orden, voortkomend uit het soefisme. De eerste orde die in Somalië werd gevestigd was, in de achttiende eeuw, de Kadirijja. Deze legde de nadruk op liturgische en mystieke instructie. Vooral in de negentiende eeuw, in de periode van toenemende contacten en conflicten met koloniale machten als Engeland, Italië en het in de Ogaden-regio oprukkende Ethiopië, nam het aantal orden toe: met name de Ahmadijja en de Salihijja verwierven veel aanhang. Zij kregen ook een belangrijke maatschappelijke functie, omdat zij vaak economische gemeenschappen vormden, een soort 'reli-

gieuze communes', waarbij de arme bevolking zich kon aansluiten. De islam in Somalië werd aldus in de loop der eeuwen 'gesomaliseerd': verkreeg autoriteit door zijn aanpassing aan lokale structuren. Anderzijds moesten degenen die politieke autoriteit wilden uitoefenen, kennis hebben van de islamitische mystiek.

In Somalië werd de eerste moderne fusie van politiek en religie tot stand gebracht in de als antiekoloniale beweging ontstane revolutie (van 1900 tot 1920) van de Somali's onder Sajjid Mohammed Abdoellah Hassan (1856-1920). Het was in de tijd dat de Britten noordelijk Somaliland sinds 1887 als protectoraat bestuurden. Door de Somali's van nu wordt deze gecompliceerde persoon als de eerste Somalische nationalist gezien, die de diepe verdeeldheid van de Somalische clan-families wilde overstijgen. Hij was lid van de Salihijja-orde, die onder zijn leiderschap na 1898 zeer militant werd. Militair gezien was zijn beweging, die vaak ook tegen Somalische vijanden ten strijde trok, uiteindelijk geen succes, doch de idee van Somalische culturele eenheid werd sterk bevorderd. De islam speelde een rol als centraal symbool van identificatie in de beweging. Sajjid Mohammed was begonnen als religieus geleerde en was – in de Somalische cultuur zeer belangrijk – een briljant, tot de verbeelding sprekend poëtisch redenaar.

In de eerste fase van de onafhankelijkheid van Somalië (1960-1969) werd de islam de officiële staatsreligie en werd het islamitisch nationalisme benadrukt. Na de revolutie van 1969 werd gepoogd de islam ondergeschikt te maken aan de socialistische staatsideologie. Het heette dat deze twee complementair waren. Sociale hervormingen werden in hoog tempo ingevoerd, waaronder in 1975 gelijkberechtiging van de vrouw. Dit was, evenals de invoering van het Latijnse in plaats van het Arabische schrift voor de Somalische taal, een nederlaag voor conservatieve islamitische kringen. Ook werden islamitische scholen onder staatstoezicht geplaatst. In 1974 echter trad Somalië toe tot de Arabische Liga. Het zijn vooral economische motieven die het kwetsbare Somalië doen overwegen nauwere aansluiting te zoeken bij de Arabische wereld. Deze tendens zal sterker worden na het mislukken van het 'socialistisch experiment' van de begin 1991 verjaagde president Siad Barre.

ETHIOPIË

In de Middeleeuwen vond een westwaartse expansie van de Somali's plaats. Deze expansie is deels te verklaren uit economische motieven, zoals de behoefte aan weidegronden, deels uit de opkomst van feodale heersers, die met het zwaard hun invloedssfeer uitbreidden. Vele Somali's gingen deel uitmaken van islamitische sultanaten zoals Adal, Ajoeran en Ifat, aan de oostgrens met het christelijke Ethiopië. De islam breidde zich in die tijd in Ethiopië vrij snel uit. In feite werden de Middeleeuwen in de Hoorn getekend door dit historisch conflict tussen de Ethiopische christenen (Amhara, Tigray, Agaw) en geïslamiseerde volken als de Afar en Somali's, en later de Oromo, die vanuit de steppeachtige laaglanden naar

het westen drongen. De bekendste veroveraar is *imam* Ahmed ibn Ibrahiem al-Ghazi (1506-1543) van het sultanaat Adal, met als basis de befaamde islamitische stad Harar. Deze Ahmed (bijgenaamd 'Gagn', de linkshandige) trok in een periode van vijftien jaar een enorm spoor van vernietiging door christelijk Abesinië, maar werd, toen het rijk aan de afgrond stond, uiteindelijk in 1543 verslagen. Na de zestiende eeuw werd de islamitische invloedssfeer geleidelijk teruggedrongen naar het oosten. De sultanaten verdwenen, de oude stad Harar, lang een islamitisch centrum, verloor haar invloed.

De campagne van Gagn deed bij de hoogland-Ethiopiërs een zeer sterk cultureel nationalisme opkomen, waarin het christendom een grote rol speelde. De koningen en grote delen van de bevolking aldaar waren al christelijk sinds de vierde eeuw. In feite bepaalt het trauma van de veroveringen van Gagn tot op de dag van vandaag de voorzichtige houding van vele Ethiopiërs, met name van de dominante christelijke Amhara, tegenover de islam.

In sterkere mate dan in Somalië zien we ook dat in Ethiopië de etnische factor de religieuze doorsnijdt. In feite zijn religieuze verhoudingen ondergeschikt aan de etnisch-culturele. In slechts weinig regio's waar de islam een belangrijke godsdienst is, is de dagelijkse beleving en de structuur ervan zozeer beïnvloed door de cultuur van de verschillende volken. Islamitische en andere religieuze opvattingen en gebruiken zijn geïntegreerd in een min of meer harmonisch, cultureel divers geheel. Dit wordt duidelijk bij de grote islamitische pelgrimsfestivals, zoals die rond de heiligdommen Sof Omar en Sjaich Hoessein in de zuidelijke Bale-regio. Het meest kenmerkende festival is dat van Koeloebi Gabriël. Op de gedenkdag van de aartsengel Gabriël komen elk jaar meer dan 150.000 pelgrims, christenen én moslims, samen op de heuveltop waar eind vorige eeuw een kerk werd gebouwd. Het is het meeste spectaculaire en massale pelgrimsfestival van Ethiopië en geeft een verrassend beeld van tijdelijke eenheid en 'verbroedering' te zien tussen moslims en christenen.

In Ethiopië was de positie van de islam tot aan de revolutie van 1974 politiek gezien marginaal. De identiteit van het rijk was christelijk en de islam, hoewel numeriek de grootste religieuze gemeenschap, werd als secundaire religie gezien. Moslims werden gediscrimineerd bij de benoemingen voor hoge regerings- en legerfuncties. Van enige etnische of politieke eenheid onder de moslims was echter geen sprake, want de vele etnische gemeenschappen, de Oromo, Somali's, Gurage, Sidama, Afar, Saho, Beni Amer, Kumama, Nära etc., hadden vaak weinig met elkaar gemeen (meestal zelfs niet eens de taal). Bovendien waren, zoals gezegd, islamitische en christelijke elementen met elkaar verweven.

Hoewel de rol van de islam in Ethiopië in politiek opzicht sinds de zestiende eeuw was uitgespeeld, werd de mogelijke expansie van de religie (vooral onder de Oromo) door Ethiopische christenen toch altijd als een gevaar gezien. Af en toe werden daarom door de koning en de kerk bekeringscampagnes opgezet, bijvoorbeeld in 1878, waarbij tienduizenden mensen werden bekeerd, zowel moslims als 'heidenen'. Omdat Ethiopië niet echt gekoloniseerd is geweest, heeft de islam niet, zoals in Somalië onder Mohammed Abdoellah Hassan, gefungeerd als focus voor antikoloniale, religieus-culturele identificatie of poli-

tieke organisatie. Na de revolutie van 1974 kwam er in de positie van moslims in Ethiopië verbetering, maar niet omdat de Ethiopische Revolutionaire Raad (PMAC) religie per se voor waardevol hield. Ook hier werd seculier nationalisme en socialisme de ideologie op basis waarvan alle Ethiopiërs zich zouden moeten inzetten voor het vaderland.

De islam in het huidige Ethiopië is niet georganiseerd in grote politieke of religieuze blokken. In het land zijn wel, net als in Somalië, soefi-orden actief. Deze worden nauwgezet in de gaten gehouden door de autoriteiten, opdat zij zich niet ontwikkelen tot politieke organisaties. De nominale leider van de Ethiopische moslims, Haddji Oemar Hassan Abdoel, heeft weinig manoeuvreerruimte of macht. Er zijn geen onafhankelijke islamitische en Arabisch-talige dagbladen of periodieken. De Ethiopische pers wordt overigens streng gecontroleerd. Er bestaat slechts één weekblad in het Arabisch, *al-Alam*, uitgegeven door het ministerie van Informatie en Nationale Vorming. In hoeverre het nieuwe bewind in Ethiopië een andere politiek ten aanzien van de islam zal voeren, is vooralsnog moeilijk te zeggen.

In de diverse guerrillabewegingen in Ethiopië (de Eritrese EPLF, de TPLF in Tigray en de OLF in Oromo-gebieden) speelt de islam als symbool van verzet geen rol van betekenis. De politiek-ideologische en etno-regionale factoren overheersen. De EPLF krijgt wel belangrijke steun van Arabische landen, maar er maken net zoveel christenen als moslims deel uit van dit Front.

DJIBOUTI

In Djibouti, de kleine staat rond het eindpunt van de door de Fransen aangelegde spoorlijn vanuit Addis Ababa naar de Rode-Zee kust, speelt de islam geen rol van betekenis in de politiek. Djibouti werd in 1977 onafhankelijk, met overwegende instemming van de bevolking, bestaande uit Afar en uit Issa-Somali's. De meerderheid van deze beide volken leeft respectievelijk in Ethiopië en Somalië. Er zijn wel spanningen tussen beide groepen, doch deze leiden niet tot het opbreken van Djibouti als neutraal entrepot-handelsstaatje. Politieke ambities, onder islamitische of wat voor andere banier dan ook, treden weinig aan de oppervlakte, omdat de economische en politieke status-quo de meeste inwoners van Djibouti nog steeds bevalt en de diverse bevolkingsgroepen elkaar in balans houden.